

ноєвропейська напруженість могла б триматися в шорах функціями СБСЕ та Ради Європи. У гіршому — фракції східноєвропейців стануть пішками в новому німецько-радянському контексті впливу». І тут автор виходить на одну з основних проблем зовнішньополітичної стратегії Сполучених Штатів: страх у майбутньому втратити свою зверхність на європейському континенті, уступити перше місце об'єднаній Німеччині. Це не парадокс: незважаючи на те, що нині США є як ніколи сильними у відсутності колишнього глобального противника — СРСР, саме цей фактор робить їх непотрібними в попередній якості для західноєвропейців.

Залишитися на континенті американці можуть, тільки пристосувавшись до нової ситуації, визнаючи повну рівність інших партнерів. А до цього, здається, ні політики, ні політологи Сполучених Штатів у більшості своїй не готові. Це стосується й Б. Ковріга, який наполягає, що «США повинні залишитися активно зайнятими як стабілізатор та гарант західноєвропейської безпеки в майбутньому».

О. І. БРУСИЛОВСЬКА (Одеса)

Czubiński A.

WALKA O GRANICE WSCHODNIE POLSKI W LATACH 1918—1921.

Opole, 1993.— 314 S.

Чубінський А. БОРОТЬБА ЗА СХІДНІ КОРДОНИ ПОЛЬЩІ В 1918—1921 рр.

Ополе, 1993.— 314 с.

У своїх дослідженнях польський учений А. Чубінський завжди прагне об'єктивно розібратися в найбільш складних проблемах європейської й національної історії новітнього часу. У цьому ж плані він підійшов і до питань взаємовідносин Польщі із своїми східними сусідами в насичений революційними подіями період розпаду європейських імперій та утворення незалежних національних держав після першої світової війни.

Рецензована монографія є спробою дати узагальнюючу, глибоко обгрунтовану джерелами й співставленням різних оцінок картину формування східних кордонів відновленої Польської держави у 1918—1921 рр. на широкому тлі міжнародних подій, позицій різних політичних сил у країнах Східної Європи. Зрозуміло, що автор насамперед має на меті представити погляд польської сторони на ці складні події. Але його погляд позбавлений намагання бачити лише позицію польської сторони, не беручи до уваги інтереси та цілі інших. Критичний підхід до проблеми, зважування суб'єктивних політичних намірів і отриманих реальних результатів — ось головний метод дослідника.

Проблема східних кордонів відновленої Польської держави стосується її взаємовідносин з українцями, білорусами, росіянами, литовцями й іншими народами Східної Європи, зачіпає широке коло питань, пов'язаних з міжнародними відносинами, революціями, формуванням незалежних національних країн та ін. Проте в обмеженій обсягом рецензії важко дати навіть їх побіжний перелік. Нашого читача найбільше цікавлять питання українсько-польських стосунків,

пливу Польщі й тогочасного міжнародного становища на національно-визвольні змагання народу України за власну державність.

Але насамперед слід з'ясувати мотиви, які спонукали історика до написання обраної ним теми. Вони проходять лейтмотивом через цю монографію та особливо рельєфно відбиті в останньому (восьмому) розділі, присвяченому полеміці навколо війн, що проводила Іошца в 1919—1920 рр., а також у заключенні. Піднесення патріотичних почуттів поляків у зв'язку з усуненням наприкінці 80-х років залежного від Москви комуністичного режиму, приплив в їх країну маси емігрантської літератури різного ґатунку сприяли пожвавленню серед певних кіл суспільства націоналістичних настроїв, формуванню есенційних поглядів на становище і розвиток польської державності після першої світової війни. Вони виявилися в ідеалізації політики правлячих кіл Польщі у 1918—1921 рр. та, зокрема, її головного творця — Ю. Пілсудського. Наслідком цього було піднесення серед маси громадськості великодержавницьких почуттів.

Сприятливим ґрунтом для їх поширення послужили праці деяких польських емігрантських істориків, які привносили в громадську думку застарілі й недостатньо обґрунтовані документами політичні концепції. Це, зокрема, торкається праць впливових учених, пов'язаних з політичним табором Ю. Пілсудського, а також істориків і політиків, які вийшли з табору національних демократів. Обидві історіографічні течії втілювали у своїх дослідженнях ідеї старих політичних дискусій 20—30-х років. Тривала заборона на ці праці в Польщі призвела до своєрідного (на жаль, не поодинокого) наслідку: вони отримали у суспільстві більше довіри, ніж праці багатьох сучасних польських та зарубіжних дослідників. Завершуючи монографію, А. Чубінський робить важливий і змістовний з методологічного погляду висновок про те, що історичні дослідження не повинні «підлягати моді», а мають бути джерельними, порівняльними й критичними. З такою думкою вченого важко не погодитись. І він намагається послідовно реалізувати її в своїй праці.

У монографії ретельно прослідковано історію конфліктів поляків із сусідніми народами, формування концепцій східних кордонів країни провідними політичними угрупованнями новоствореної Польщі, мотиви й здійснення зовнішньої політики Пілсудського, роль і вплив Антанти та центральних держав на розв'язання «прикордонного питання», воєнні дії проти сусідів, нарешті, міжнародні аспекти врегулювання цих проблем. Під час аналізу всіх ключових питань автор порівнює позиції різних сторін. Загальний висновок дослідника звучить аргументовано: реалізація концепції східних кордонів Польщі з включенням до неї частини українських, білоруських і литовських земель не відповідала інтересам відбудованої держави. Вона коштувала великих жертв польському народові, засновувалася на застарілих традиційних уявленнях про велику шляхетську Польщу, нехтувала новими політичними реаліями, що склалися на сході Європи на початку ХХ ст. Східні кордони Польської держави, які виникли в 1921 р., внутрішньо ослаблювали країну, формували образ імперіалістичної країни на міжнародній арені, створювали постійне джерело конфліктів із сусідніми народами. Об'єктивна реальність довела ілюзорність надій на тривалість існування великодержавної Польщі: її кордони протрималися лише 18 років.

Дослідник не вводить до обігу нові історичні джерела, оперуючи переважно відомими даними. Однак його метод дає можливість постійно порівнювати й співставляти мотиви, наміри і цілі політичних акцій конфліктуючих сторін, спиратися на документи та літературу. Він постійно намагається синхронізувати події, які відбувалися в Польщі, в її східних сусідів від Балтійського до Чорного морів й у керівних колах західних країн. Такий метод є плідним, оскільки дає

можливість вловити важливі нюанси в зміні підходів до певних історичних явищ та їх оцінок з боку різних політичних діячів.

Проблема України з самого початку першої світової війни займала провідне місце у польських планах відбудови незалежної держави. Автор докладно аналізує підходи до цієї проблеми, які існували в політичній думці країни. Разом з тим він переконливо спростовує усталену в історіографії думку про те, що «начальник держави» Ю. Пілсудський схилився до концепції федералізму, тобто утворення Польської федерації з участю литовців, білорусів і українців. На думку автора, він намагався розчленувати Російську імперію й створити на сході пояс у вигляді союзних Польщі, але формально незалежних Литовської, Білоруської та Української держав, щоб якомога далі відсунути Росію від своєї країни. При цьому під тиском громадської думки і різних політичних партій Пілсудський прагнув закріпити східні кордони Польської держави якомога далі на схід, фактично аж до Дніпра. Йому було властиве й стремління використати проти українців тривалу орієнтацію діячів ЗУНР на центральні країни. Цю козирну карту він намагався розіграти проти України на Паризькій мирній конференції.

Непевність ситуації в Україні, громадянська війна у радянській Росії, швидке створення польської армії спонукали західні країни прийняти відоме рішення від 25 червня 1919 р., що узаконювало окупацію Польщею Східної Галичини аж по Збруч. На прийняття цього рішення значний вплив справили революційні події в Росії, Україні й Угорщині, які характеризувались успіхами тих сил, що орієнтувалися на більшовицьку доктрину «світової пролетарської революції». Всі ці чинники давали можливість Пілсудському проводити політику «доконаних фактів», поступово захоплюючи у 1919 р. нові українські, білоруські та литовські землі. Польський керівник мав також угоду з Директорією Української Народної Республіки від 25 травня 1919 р. Згідно з нею керівництво останньої відмовлялося від претензій на Східну Галичину і Волинь за рахунок визнання незалежної Української держави на решті українських земель. Від того часу Ю. Пілсудський всіляко сприяв УНР у її зусиллях зміцнити незалежну державу, яка б протистояла радянській Росії й радянській Україні.

Автор рецензованої праці не має сумніву у тому, що східна політика Пілсудського мала великодержавний, імперіалістичний характер (зрештою, такі визначення давали і тогочасні західні політики). Постає лише одне запитання: якими намірами керувався польський керівник, підтримуючи уряд УНР? А. Чубінський обґрунтовує цю підтримку та наступні угоди з Петлюрою тим, що з усіх діючих в Україні сил (радянський уряд, ЗУНР, «біла» армія генерала Денікіна) тільки уряд УНР погоджувався з просунутими на схід кордонами Польщі. У той же час сам Пілсудський і ті сили, які чинили на нього вплив, розмовами про незалежну Україну як фіговим листком прикривали «свої великі апетити й фантастичні програми на сході». Всі наступні події 1919—1920 рр. довели, що, по суті, польський керівник не сприймав серйозно свого українського партнера, за яким не було реальної сили. Про це свідчать численні документи з його архіву, поведінка польської армії під час окупації України 1920 р., нарешті, той факт, що під час заключення Ризького договору 1921 р. між Польщею та радянськими республіками ніхто не згадав про угоду і воєнну конвенцію Пілсудського й Петлюри, укладені в квітні 1920 р. Коли потреба у «союзнику» відпала, поляки почали вести справу з урядом радянської України.

Автор монографії звертає увагу і на вплив польської суспільної думки на події в східній частині Європи. Він відзначає значне поширення серед польського населення ідей відродження своєї країни у кордонах 1772 р. Практично жодне політичне угруповання не уявля-

ло собі відновленої Польщі в «етнографічних» межах. У цьому відношенні показовою є реакція польського суспільства на Декларацію Верховної Ради Паризької мирної конференції від 8 грудня 1919 р., згідно з якою, за пропозицією англійського міністра закордонних справ Д. Керзона, східний кордон Польщі повинен був проходити по р. Буг. Декларація викликала обурення серед польської громадськості, яке призвело до усунення з посади прем'єра І. Падеревського. Громадська думка Польщі все ще перебувала в традиційних межах, не бажаючи визнавати національно-визвольних прагнень українського, білоруського та литовського народів.

Багато уваги у монографії приділено політиці західних країн, насамперед Англії, Франції й Італії, в Східній Європі. Відомі нині документи не залишають сумнівів у тому, що країни Антанти прагнули всіма можливими засобами «нормалізувати» обстановку в радянській Росії, не допустити зміцнення більшовицької влади. Для цього вони намагалися згуртувати різні антикомуністичні коаліції, в яких перше місце завжди посідала «біла» Росія. У зв'язку з цим А. Чубінський піддав обгрунтованій критиці колишню історіографію СРСР, яка, виходячи з «класових інтересів», прагнула довести залежність політики і дій Ю. Пілсудського від антибільшовицьких планів західних держав. У праці яскраво показано, що польський керівник часто діяв всупереч цим планам, здійснюючи власну політику ослаблення будь-якої — «червоної» чи «білої» Росії, як головного імперіалістичного чинника на сході Європи. Його політика, в якій відчутні великодержавні мотиви, не могла принести плідних результатів ні Литві, ні Білорусії, ні Україні. Вона, незважаючи на підписані між Пілсудським та Петлюрою угоди й декларації, по суті, мала антиукраїнську спрямованість.

Монографія торкається багатьох складних і неоднозначних проблем східноєвропейської історії революційної епохи. Але, враховуючи їх багатоаспектність, автор праці деякі питання зачіпає лише побіжно, інші — взагалі обминає. Навряд чи можна ставити до нього претензії щодо поверхового висвітлення політичного розвитку ситуації в Україні. Він є представником польської історіографії й попри всі спроби об'єктивізувати висвітлення проблеми не може докладно розбирати перипетії української чи білоруської історії. Разом з тим звернення до діяльності політиків України того часу змушувало б його більш докладно познайомитись з українською мемуаристикою та історичною літературою. Незважаючи на політичну заангажованість, мемуари і дослідження істориків як в Україні (Р. Симоненко, І. Хміль, О. Карпенко, М. Супруненко, І. Рибалка, Ю. Сливка), а також з діаспори (Д. Дорошенко, В. Винниченко, С. Витвицький, А. Жуковський, І. Мазепа, Т. Гунчак, О. Назарук, М. Стахів, П. Феденко, Н. Василенко-Полонська, К. Левицький, Р. Шпорлюк й ін.) проливають чимало світла на дії українських угруповань. Зокрема, величезний вплив на діяльність керівників новоствореної УНР чинила відсутність єдності серед провідних політичних діячів України, брак загальноприйнятної концепції зовнішньої політики, нарешті, недовір'я з боку західних країн до українських прагнень до самостійності, які приносились у жертву «великій Росії».

Можливо, в більшій мірі автору слід було б врахувати стосунки між Україною та Польщею під час висвітлення подій у Галичині в 1918—1919 рр. Бої за Львів, зокрема, показані лише на підставі польських документів і мемуарів. При цьому дослідник не виявив свого ставлення до української історіографії. Він не завжди є такою уважним до точності своїх оцінок. Не можна погодитись з твердженням автора, що тільки від середини XIX ст. «почав формуватись окремий український народ». Певний вплив експансіоністських ідей на А. Чубінського відчувається й при посиленні його на праці Окулича,

який виводив український, білоруський та литовський національно-визвольні рухи з «німецької інтриги» проти поляків, а також коли дослідник вживає термін «Східна Малопольща» стосовно української частини Галичини. Як відомо, термін «Галичина» поширився також на ті землі Польщі, що відійшли внаслідок її першого поділу до Австрії. А в 1847 р. відбувся скоріше умовний, ніж дійсний, адміністративний поділ нової українсько-польської Галичини на Східну і Західну. Першу розглядали як етнічно переважно українську, другу — як переважно польську. Термін же «Східна Малопольща» з'явився ще за часів Речі Посполитої. Окремі автори поширювали його на територію аж до Києва. Під ним розуміли лише державну приналежність регіону, а до означення етнічних польських земель цей термін не мав ніякого відношення. Ці, а також деякі інші моменти свідчать про не-об'єктивність дослідника, який намагається створити історію сусіднього народу лише на підставі праць власної національної історіографії.

Ще на один важливий момент не звернув належної уваги автор. Це — політичні наслідки захоплення Польщею Східної Галичини в результаті польсько-української війни 1918—1919 рр. Він недооцінив вплив, який мала агресія на політичні розбіжності у середовищі правлячих кіл УНР та ЗУНР. Керівники Західноукраїнської Народної Республіки головного ворога вбачали в Польщі й, шукаючи підтримки в боротьбі проти неї, йшли навіть на союз з Денікіним і більшовиками. В той же час уряди УНР головними супротивниками вважали «білу» та «червону» Росію, шукаючи проти них підтримки у Польщі. Така непримиренна суперечність вцент розбивала єдність українського національного табору, підживляла його сили й політичні впливи. Слід підкреслити, що до роздмухування розбіжностей між українськими політиками «сходу» та «заходу», в тому числі на міжнародній арені, доклали руку також і польські керівники. У цьому ж напрямку роз'єднання українських політичних сил діяли й західні країни на Паризькій мирній конференції, застосовувши різні підходи до Східної Галичини та Наддніпрянщини, відокремлюючи першу від усієї України і не вірячи в серйозність намірів другої. Як уже зазначалося вище, погляди Заходу були повернуті у бік Росії й Польщі. Тому звернення та апеляції українських представників до глав західних країн на конференції падали у порожнину, в той час як виступи польських дипломатів знаходили у них сприятливий відгук.

Можна поставити перед автором й інші питання, які можуть виникнути в українського читача, або зауважити дрібні помилки в написанні українських прізвищ (у книзі «С. Галабович» — замість «С. Голубович», «Семен Наливайко» — замість «Северин» і т. д.). Так само вимагав би більшого врахування «своєї» власної проблематики литовський чи російський читач. Але праця призначена передусім для польського читача й має всі ознаки наукового синтезу, покликаного дати йому об'єктивну картину однієї з непростих та трагічних сторінок національної історії — доби народження новочасної Польської держави, розвіяти стійкі стереотипи, сформовані роками гострих політичних баталій за долю і напрям розвитку цієї країни.

Враховуючи подане в книзі широке міжнародне тло, нагромаджений історичний матеріал, а також пряме відношення розглядуваних проблем до драматичного минулого України, праця А. Чубінського без всякого сумніву заслуговує на увагу вітчизняних істориків. Крім різноманітних нових або маловідомих фактів, український читач знайде у ній методологію розгляду складних політичних питань, відкриє для себе чимало продуманих суджень, обґрунтованих оцінок.

Л. О. ЗАШКІЛЬНЯК (Львів), С. А. МАКАРЧУК (Львів)